

ВІДРОДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ І ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ В СУВЕРЕННІЙ УКРАЇНІ

Євтух Микола Борисович
дійсний член (академік) НАПН України
доктор педагогічних наук, професор
Інституту педагогіки НАПН України. Україна

Вступ. Розбудова незалежної Української держави відкрила широкий простір для педагогічної творчості науковців, вчительства та плюралізму думок, стимулювала прагнення до відродження й розвитку автентичної педагогіки в Україні, вияву ініціативи у створенні, крім державних, також приватних навчальних закладів – коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів. Подією особливої ваги в науковому, духовному, освітньому, культурному й педагогічному житті країни стало відновлення з вересня 1991 року Києво-Могилянської академії як незалежного університету з міжнародним статусом. Заявили про своє відродження й такі славетні в історії української педагогіки наукові й освітні заклади, як Острозька академія і колегія Павла Галагана. Оновлення соціальної, суспільно-політичної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства спричинили якісні перетворення в системі вищої освіти. Процеси її реформування поштовхнули наукові зацікавлення дослідників до проблеми відродження та перспектив розвитку національної системи вищої освіти і педагогічної науки на сучасному етапі в суверенній Україні. Сьогодні необхідний принципово новий підхід, який би ґрунтувався не тільки на опануванні майбутніми фахівцями теоретичними відомостями про етапи становлення системи вищої освіти в незалежній Україні, а й сприяв би розвиткові їхнього досвіду у розробленні дидактичних стратегій в інформаційному та соціокультурному середовищах, формуванні наукового мислення, мотивації до подальшої професійної діяльності.

Ознайомлення з історико-педагогічними умовами відродження та окресленими векторами розвитку національної системи вищої освіти і

педагогічної науки на сучасному етапі в суверенній Україні має велике значення для студентів вищих закладів освіти, оскільки опанування історичних відомостей сприяє формуванню в майбутніх фахівців предметних та ключових компетентностей, спонукає до пошуку ефективних шляхів осмислення змісту історико-педагогічного матеріалу, усвідомлення методологічних засад та значення навчальної дисципліни в системі інших професійно значущих дисциплін.

Мета роботи. Сьогодні виникла гостра потреба щодо осмислення історико-педагогічних умов відродження та з'ясування студентами векторів розвитку національної системи вищої освіти і педагогічної науки в суверенній Україні.

Аналіз спеціальних джерел уможлиблює твердження, що процес відродження й розвиток національної системи вищої освіти і педагогічної науки в незалежній Україні почасти суперечливий та супроводжуваний суспільно-політичними, соціальними умовами з одного боку, а з другого – складністю проблеми, оскільки професійна підготовка майбутнього педагога, а тим більше, майбутнього педагога, якому доведеться виконувати професійні обов'язки в закладах не лише педагогічного спрямування, а й технічного, авіаційного, економічного, юридичного, судноплавства тощо – явище надскладне й різновекторне, оскільки поєднує формування ціннісного ставлення до професії, практичних умінь і навичок, конкретних компетентностей з фаху та готовності до подальшої практичної діяльності.

Матеріали та методи. Для визначення теоретичних основ обраної проблеми опрацьовано законодавчу та нормативну базу досліджуваного періоду, філософську, психологічну, педагогічну літературу. Теоретико-методологічними засадами визначено провідні ідеї, висвітлені у працях філософів (В. Андрущенко, М. Бердяєв, В. Кремень, В. Огнев'юк та ін.) про пізнання й відображення дійсності в людській свідомості, системний підхід як методологічний засіб наукового пізнання педагогічних явищ; сучасні психолого-педагогічні теорії про взаємозв'язок навчання, виховання й розвиток

особистості (Л. Виготський, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Д. Ельконін, І. Зайченко, П. Лузан, О. Лучко, О. Любар, О. Радул, О. Савченко, С. Рубінштейн та ін.). Опрацювання наукової літератури та спеціальних досліджень дало змогу виокремити декілька підходів, які стали орієнтирами для вивчення історико-педагогічних процесів, змістового аспекту «Історії педагогіки» як навчальної дисципліни у вищих закладах освіти незалежної України, зокрема: цивілізаційний (М. Левківський, І. Зайченко та ін.); культурологічний (О. Дубасенюк, В.Сторож, О. Федоренко та ін.); антропологічний (Л. Березівська, В. Зінченко, Л. Лузіна та ін.); фактологічний (О. Пометун, О. Овчинніков та ін.). Діапазон проблеми дослідження зумовив осмислення змісту історико-педагогічного матеріалу, його методологічних засад, пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти в незалежній Україні.

Результаты и обсуждение. Перше десятиріччя незалежної України позначене активним розробленням концепцій, державних освітніх стандартів; реформуванням змісту закладів освіти, унормуванням основних параметрів організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах. Рекомендаційними інтегрованими документами, які було покладено в основу розвитку освітньої політики України на світовому рівні, стали «Всесвітня програма дій у галузі освіти з прав людини та демократії» (Монреаль, 1993 р.), «Декларація Міністрів, прийнята на 44-й сесії Міжнародної конвенції з питань освіти» (Женева, 1994 р.), «Інтегровані рамки дій у галузі освіти в дусі миру, прав людини та демократії» (Париж, 1995 р.), Міжнародна стандартна класифікація освіти (МСКО, ЮНЕСКО, 1997), а також постанови Кабінету Міністрів України «Про основні напрями реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників вищих навчальних закладів», положення «Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах».

Суверенна Україна як молода держава, охоплена нестримною хвилею національного піднесення в усіх сферах суспільства, у перше десятиріччя свого функціонування реалізує державницький потенціал й освітню політику в

складних умовах діалогу цивілізацій, почасти непримиренних чинників і суперечливих позицій. Вхідження України в світовий економічний простір схарактеризовано дослідниками як активний пошук шляхів послідовного реформування всіх галузей життя суспільства, з-поміж яких визначальне місце відведено системі освіти. Винятково актуалізується в цьому контексті ідеї філософів, психологів, дидактів [1; 6; 8]. Активно досліджується педагогічна спадщина визначних персоналій, зокрема: Я. Коменського, А. Дістервега, Й. Песталоцці, К. Ушинського, Б. Грінченка, М. Драгоманова, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського, І. Огієнка та багатьох інших педагогів, просвітителів, науковців, праці та просвітницька діяльність яких дозволили простежити й по-новому осмислити еволюцію проблеми дослідження, відшукати раціональне зерно для розроблення науково-методичної системи формування в студентів гуманістичних та демократичних засад побудови цивілізованого суспільства, цілісну наукову картину світу, професійний педагогічний світогляд, національну свідомість, висвітлити корені й витoki історичної пам'яті, духовності, гуманізму, українського патріотизму.

Друге десятиріччя незалежної України характерне запровадженням Болонської системи навчання у вищих закладах освіти, зорієнтованої на її зовнішнє визнання, розвиток мобільності студентів, а також на розширення можливостей працевлаштування випускників. Зміни в змісті та системі організації навчання за вимогами Болонського процесу передбачали забезпечення високої конкурентоздатності майбутніх фахівців, освіта яких передбачає якісне навчання, відповідно й конкурентно спроможного та компетентнісного випускника, запитуваного на ринку праці. Прикметність змін та інтелектуальних потуг науково-освітянської еліти в означений період полягала в приведенні системи української вищої освіти до європейських стандартів, пошуків оптимальних моделей її розвитку шляхом входження всіх закладів вищої освіти в Болонський процес, одним із головних завдань якого передбачено сприяння контролю якості освіти, розроблення критеріїв та методів оцінювання її якості. Нормативне підґрунтя впровадження Болонського процесу

в систему національної освіти закладено в низці документів, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, розпорядженні Кабінету Міністрів України «Деякі питання розроблення Національної рамки кваліфікації» (№ 1727-р від 27.08.2010 р.); наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та інтеграції в європейське і освітнє співтовариство на період до 2020 року» (№ 612 від 13.07.2007 р.). Спеціальні джерела засвідчують, що в період впровадження в освітній процес вишів України Болонського процесу відбувалося розроблення об'єктивного індикатора й науково обґрунтованого механізму задля уникнення крайнощів у підходах до оцінювання, а також прогнозування перспектив розвитку української освіти і науки. Як слушно зазначає В. Кремень, кредитно-модульна система організації навчального процесу створює реальні можливості для індивідуалізації та диференціації, інтеграції та моделювання навчального процесу, що наближає вищу освіту України до єдиної європейської системи освіти. Проте, сьогодні настав час переходити від популяризації ідеї створення європейського освітянського простору до реальної роботи щодо узгодження з європейським стандартами нормативно-правової бази освіти та розроблення методичних засад утілення в життя основних положень Болонської декларації, зокрема, і кредитно-модульної системи організації навчального процесу. Грамотно будуючи освітню політику, стратегію й тактику з урахуванням національних інтересів, модернізуючи все те, що застаріло, втратило зміст, важливо не втратити те, що було й буде надбанням вітчизняної вищої школи [7, с. 47-51].

У третьому десятиріччі розпочато перебудову освітнього процесу на компетентнісній основі. У змісті навчальних програм, підручників, навчальних посібників з педагогічних дисциплін подано перелік необхідних компетенцій з належним коментарем до кожної з них та окреслено шляхи формування предметних і ключових компетентностей. Реалізацію компетентнісного підходу як основи нової парадигми освіти та індикатора створення єдиного європейського освітнього простору концептуалізовано в Національній стратегії

розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, в Сорбонській і Болонській деклараціях, Лісабонській конвенції, Берлінському, Бергенському, Лондонському, Празькому комюніке, Будапештсько-Віденській декларації та інших документах. Педагогічна освіта в незалежній Україні означеного періоду активно переорієнтовується на європейські стандарти, які передбачають насамперед формування компетентного фахівця, здатного практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки та досвід роботи у професійній діяльності. Відповідно до цього відбуваються модернізаційні процеси в українській освіті, які спрямовані на підготовку кваліфікованого фахівця, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, відповідального, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, здатного до ефективної праці за спеціальністю на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності [7; 11; 12]. Останнім часом учені почали виділяти компетентність як окремий підхід до навчання, що забезпечує формування низки компетенцій, якими мають оволодіти майбутні фахівці. Упродовж третього десятиріччя в закладах вищої освіти активно впроваджується компетентнісний підхід в освітню практику, саме тому науковці багатоаспектно обґрунтовують теоретичні засади запровадженого підходу до того ж кожен з них пропонує своє бачення його змісту, сутності та особливостей. Теорія і практика реалізації компетентнісного підходу репрезентує безліч варіантів класифікацій компетентностей, з-поміж яких найбільш уживані: соціальні, мотиваційні, функціональні (О. Овчарук); ключові (Н. Бібік, О. Пометун); надпредметні, загальнопредметні, соціально-предметні (О. Крисан); ціннісно-сміслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, особистісного самовдосконалення (А. Хуторської). Тільки врахування спрямованості особистості студента – його потреб, мотивів, цілей, переконань, ідеалів – допоможе зрозуміти сутність та структурні компоненти й складники кожної з компетентностей.

Підсумок. Таким чином компетентнісний підхід у закладах вищої освіти, на

думку сучасних дослідників, передбачає навчання дією, суть якого полягає в тому, що студенти працюють над набуттям самостійного досвіду, розв'язанням реальних завдань, умінням адаптуватися до будь-якої незвичної ситуації, знаходити раціональні рішення для виконання поставлених завдань [12, с. 124-125]. Компетентнісний підхід спрямований на формування професійних і особистісних якостей, організаторських здібностей (приймати рішення, брати на себе відповідальність, володіти необхідними комунікативними якостями, оцінювати соціальні процеси, визначити місце й роль у них своєї професійної діяльності, знаходити шляхи її вдосконалення).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. (2006). Історія педагогіки України. Київ, Либідь, (424).
2. Алексюк А. М. (1998). Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія. Київ, Либідь, (558).
3. Березівська Л. Д. (2008). Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія. Київ: Богданова А. М., (406).
4. Зайченко І. В. (2009). Університетська освіта.: навч. посіб. Чернігів, (200).
5. Історія педагогіки: за ред. проф. М. В. Левківського (д-ра пед. наук О. А. Дубасенюк). (1999). Житомир: Житомирський державний педагогічний ун-т, (336).
6. Історія педагогіки: лекції та хрестоматія : навч. посібник. Є. І. Федорчук, В. В. Федорчук. (2007). Кам'янець-Подільський : Вид-во ПП Звалеєко, (320).
7. Кремень В. Г. (2007). Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. Київ: Грамота, (576).
8. Лузан П. Г. (2010). Історія педагогіки та освіти в Україні: навч. посіб. – [2-ге вид. доповн. і перероб.]. Київ: НАКККі, (296).
9. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. (2006). Історія української школи і педагогіки: Навч. Посіб. Київ: Знання, (447).
10. Савченко О. Я. (2000). Ціннісні орієнтації шкільної освіти: Збірник. «Філософія освіти ХХІ століття». Київ, (23–28).

11. Хуторской А. В. (2002). Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Ученик в обновляющейся школе: сб. науч. трудов. Москва: ИОСО РАО, (135–157).
12. Шевченко Г. (2009). Концептуальна сутність компетентнісного підходу: європейський вимір // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. Київ: Педагогічна думка, (121–130).